

НАСТАНАК КОНЦЕПЦИЈЕ ВАЗДУШНЕ МОЋИ ПРЕМА УЧЕЊУ ЂУЛИЈА ДУЕТА*

Кључне ријечи

Ваздушна моћ; стратегија;
рат; супремација;
бомбардовање; борбене
карактеристике.

Аутор

Др Жељко Будимир је
доцент на Факултету
политичких наука
Универзитета у Бањој Луци

Кореспонденција

zeljko.budimir@fpn.unibl.org

Област

Међународни односи
и безбједност

DOI

10.5937/politeia0-56739

Датум пријема чланка

07.10.2024.

Датум коначног прихватања чланка за објављивање

29.11.2024

Резиме

Револуционарни карактер појаве ратног ваздухопловства током Првог светског рата довео је до теоријске формулације концепције ваздушне моћи, где посебно место припада италијанском генералу Ђулију Дуету. Теоријске концепције које су настале у овом раном технолошком периоду развоја авијације више су имале „пророчки“ карактер будуће употребе борбених авиона него утемељење у практичној употреби и ратном искуству. Трећа димензија моћи која долази из атмосфере уноси у рат нову динамику и револуционарну промену која брише разлику између фронта и позадине. У својим радовима генерал Дует ствара савремену теорију рата и напада основне постулате војне мисли засноване на сукобу који се одвија искључиво у две димензије, на копну или мору. Посебно је значајно његово сагледавање моралног фактора у рату, код војника и цивила. Морални фактор према његовим схватањима има исти или већи значај од материјалних разарања у рату. Према овом учењу ваздухопловство, а посебно бомбардерска авијација, има стратешки карактер и треба сама да одлучује о исходу рата. Ваздухопловна (гео)стратегија генерала Дуета требало је да трансформише рат, смањи велике губитке и доведе до брзог завршетка оружаног сукоба. Међутим, управо је ратно ваздухопловство било носилац великих разарања градова и огромних жртава међу цивилним становништвом у Другом светском рату, локалним конфликтима за време Хладног рата и у ратовима данашњице. Радови Ђулија Дуета имали су велики утицај на друге класичне и савремене теоретичаре ваздушне моћи, али и на главне штабове великих сила које су дефинисале ваздухопловне доктрине својих оружаных снага.

* Овај рад написан је као дио садржаја ауторове докторске дисертације под називом „Геопросторни чинилац у класичним геополитичким учењима“, која је одбрањена на Факултету политичких наука Универзитета у Београду 2020. године.

УВОД

У формулацији и изградњи концепције ваздушне моћи несумњиво посебно место припада италијанском генералу и теоретичару Ђулију Дуету (Giulio Duhet). Његово писање одликује се једноставном реченицом, јасним стилем и прецизном поруком која не оставља никакве недоумице. Ђулио Дует (1869–1930) завршио је Војну академију у Модени (артиљерија), док је у Торину на Политехничком факултету дипломирао као инжењер. За авијацију се почео интересовати још 1908., а већ 1911. године, током италијанско-турског рата за Либију, добио је задатак да напише извештај о употреби авиона у рату.

Иначе, 1. новембра 1911. године, забележена је прва борбена употреба ваздухоплова у историји, када су италијански авиони бомбардовали турске положаје. Након Првог светског рата Дует 1921. године објављује своје знаменито дело „Господарење ваздухом” (*Il dominio dell'aria*), у којем уобличава концепцију о стратегијском значају авијације и доминацији у ваздушном простору. У фашистичкој Италији Дует добија могућност да несметано пропагира своје идеје, пише чланке и непосредно, као комесар за ваздухопловство, реализује неке од својих погледа у пракси, односно развоју италијанских ваздухопловних снага. Умро је од срчаног удара 1930. године, а након његове смрти у Италији се у више наврата издају књиге у којима су сабрани његови радови о ваздухопловству.

ПОЈАВА РАТНОГ ВАЗДУХОПЛОВСТВА КАО НОВОГ ВИДА ОРУЖАНИХ СНАГА

Међу историчарима и војним писцима углавном је прихваћена теза да је доминантна стратегијска одлика Првог светског рата било изнуривање, што је подразумевало велико трошење људских живота и материјално-техничких средстава, једном речју, свеукупних физичких и духовних потенцијала зараћених страна. Ђулио Дует, као уосталом и други заговорници концепције ваздушне моћи, превасходно је стремио проналажењу и формулисању стратегијско-оперативне употребе оружаних снага која би рат учинила кратким, а свеукупна напрезања мањим него што је то био случај у периоду од 1914. до 1918. године. За Дуета рат представља „најопштији вид сукоба између двеју супротних воља, који се до сада остваривао у судару двеју линија везаних за земљину чврсту или течну површину” (Duhet, 1938: 47).

У оваквим „класичним” ратовима, јасно су били разграничени фронт и позадина, борци и цивили, па су непосредна разарања и жртве били углавном резервисани за борачки састав. Разматрајући ток и својства Првог светског рата, Дует примећује да иако је светски рат „оштро погодио читаве нације, ипак је истина да се тек мањина у инволвираним нацијама заиста борила и гинула” (Duhet, 1938: 9). Дует констатује да се разорно дејство оружаних снага изражавало на веома ограниченом пољу, док су иза линија раздвајања „зараћени народи могли да живе и раде без великих душевних потреса и у потпуној материјалној сигурности” (Duhet, 1938: 47). Са све већом применом ваздухоплова у ратним операцијама граница између фронта и позадине се рела-

тивизује, територија и акваторија губе монопол као средине у којима се искључиво одвијају борбена дејства, а цивилно становништво постаје мета офанзивног дејства из ваздуха.

У његовом овде већ споменутом делу из 1921. године наглашено је да се са појавом за борбу употребљиве авијације, стратегијска ситуација у потпуности мења – одбране на копну и мору више неће служити зарад заштите земље иза њих, нити ће победа на копну или мору обезбедити народ од непријатељских ваздушних напада, осим ако се не осигура уништење (окупацијом непријатељеве територије) свега што даје живот његовим ваздушним снагама (Duhet, 1983: 10). Такође, више неће бити потребе да се врши пробој линије непријатеља како би се постигао циљ.

Те линије више не штите оно што је иза њих. Када је реч о оружаним снагама, Дует примећује да копнена војска и морнарица губе способност коју су некада имале – да штите нације које су иза њих. Без обзира на „постојање и положај KoV и РМ, нације сада леже отворене за непријатељски ваздушни напад” (Ibidem: 179). Према његовом мишљењу, бојишта се више не могу ограничавати, већ обухватају целокупну територију зараћених страна, а самим тим ишчежава и разлика између бораца и небораца. Све у свему, Дует изводи закључак да је ваздухопловство насилно пореметило хиљадугодишњи облик рата (Duhet, 1938: 48). И не само то. Полемишући са заступницима застарелих ставова и концепција, Дует каже да ваздухопловна машина није пуко побољшање тада постојеће технике, већ „нешто ново са властитим карактеристикама које пружају човеку могућности које није имао никада раније” (Duhet, 1983: 180).

Полазећи од оваквих премиса, Дует је

формулисао нова доктринарна схватања када је реч о вођењу рата. Од три вида оружаних снага – копнене војске, морнарице и ваздухопловства – према његовом мишљењу, у условима непрекидног технолошког напретка најважније постају ваздухопловне снаге. Говорећи о одликама авијације, он пише да је ваздухопловство изразито офанзиван вид јер „ваздухоплови могу да се крећу у свим правцима, а располажу великом брзином и врло великим полупречником дејства” (Duhet, 1938: 53). Споменути полупречник омогућава ваздухопловству максималну слободу у погледу избора тачке за напад, и у стању је да, полазећи са широког фронта на унапред изабраном месту, брзо концентрише своју масу” (Ibidem: 53-54).

ТРЕЋА ДИМЕНЗИЈА МОЋИ

Према његовом схватању, овакве борбене карактеристике ваздухопловства условљене су и својствима саме атмосфере као дела географског омотача. Дует наводи да у „једноликој ваздушној атмосфери нема тачака, линија и зона за давање отпора или помагање [...]. Никаква материјална препрека не може се направити ради ометања или заустављања напредовања једног ваздухопловног налета” (Ibidem: 54). Узимајући ове одлике ваздухопловства у обзир, Дует сматра да у поређењу са друга два вида оружаних снага – копненом војском и морнарицом – авијација има далеко већи офанзивни капацитет и моћ да одлучи исход рата. Према његовом запажању, док „армија и морнарица теже да индиректно (Дуетов курзив) сломи непријатељев отпор, ваздухопловно оружје, имајући капацитет да дејствује по самом извору ресурса, тежи да сломи директно, наиме са већом брзином и ефи-

каснoшћу” (Douhet, 1983: 188).

Другим речима, док копнена војска и морнарица имају врло ограничен домет дејства, најчешће по трупaма и материјално-техничким средствима која су у непосредној близини или у дубини од неколико десетина километара, авијација може да разара саме изворе ратног потенцијала држава – како запажа Дует – уместо уништавања једне артиљеријске батерије од стране КоВ или РМ, сада авијација може да уништи саму фабрику у којој се производе топови за батерију.

Копнена војска може да досегне непријатељску престоницу тек након сучељавања са непријатељском војском коју је поразила и одбацила посредством дуге, болне и тегобне серије операција; ваздухопловно оружје може насупрот томе да покуша са уништавањем престонице чак и пре него је рат објављен (Ibidem: 188). Из овог цитата се види да је Дует, иако је писао у времену када је авијација била тек у повоју, јасно наслућивао у многим случајевима доминантан модел њене будуће употребе који ће да важи деценијама након његове смрти.

Овакво запажање води ка још једном, у Дуетовом делу једва видљивом закључку – ваздушна моћ изразито зависи од материјалних и пре свега технолошких капацитета одређених нација и држава, док је утицај географских (природних) чинилаца услед скоро апсолутне једноличности атмосфере у стратегијском смислу сведен на минимум. Док на копну малобројнији и заосталији народи могу да се успешно супротставе технички и организационо супериорнијим нацијама користећи се сложеним рељефом, бујном вегетацијом или особеном климом као „допунским оружјем”, у ваздуху је тако нешто немогуће. Данас, када су у односу на Дуетово

доба способности авиона усавршене до незамисливих размера, слабије стране у асиметричном сукобу могу да оспоре ваздушну моћ само у форми паљбе са земље и акције предузете на земљи (Thornton, 2007: 79). У сваком случају, ваздухопловно супериорне државе у далеко су повољнијој оперативно-стратегијској ситуацији у односу на технолошки инфериорне противнике, што је доказано током више ратова и сукоба у последње две-три деценије (Први заливски рат 1991. године, рат против СРЈ 1999. године, напад на Талибане у Авганистану 2001. године, Други заливски рат 2003. године).

ПРЕВЛАСТ У ВАЗДУХУ КАО СТРАТЕГИЈСКИ ПРЕДУСЛОВ ПОБЕДЕ У РАТУ

Пошто је, дакле, према Дуету атмосфера главни медијум ратовања, односно оружане борбе, онда главни циљ рата треба да буде стицање превласти у ваздуху. Дует је у више својих чланака и публикација детаљно објашњавао шта подразумева концепт превласти у ваздуху. У својој књизи из 1921. године он наводи да превласт у ваздуху подразумева „способност да се непријатељева копнена војска и морнарица одсеку од њихових оперативних основица, и анулирају њихове шансе да добију рат. То значи потпуну заштиту властите земље, делотворне операције властите копнене војске [...]” (Douhet, 1983: 23).

Разматрајући опште стратегијске претпоставке и консеквенце превласти у ваздуху, Дует наводи неколико најважнијих закључака у односу на њу. Пре свега, да би се „осигурала адекватна национална одбрана, неопходно је и довољно да се у случају рата буде у позицији да се освоји превласт у ваздуху”. Из овог следи да једна нација осигуравајући своју одбра-

ну, „треба да има као циљ стицање оних средстава, која би у случају рата, била најделотворнија за стицање превласти у ваздуху”. Према Дуетовом схватању, за то је неопходна „адекватна ваздухопловна снага”. Из ове тезе Дует изводи закључни став да се „национална одбрана не може обезбедити на други начин сем ваздухопловном снагом способном да задобије превласт у ваздуху” (Ibidem: 28-29).

У чланку „Народна одбрана” из 1923. године Дует замисао превласти у ваздуху оперативно рашчлањује у четири тачке. Дакле, према Дуету, господарити ваздухом значи:

- 1) „осигурати сву своју територију и море од непријатељских напада из ваздуха;
- 2) онемогућити непријатељској војсци и морнарици да на ма који начин искоришћују своја ваздухопловна средства;
- 3) изложити сву непријатељску територију и море сопственим нападима из ваздуха, који ће се готово некажњено вршити;
- 4) омогућити сопственој војсци и морнарици најслободнију и најнеограниченију употребу ваздухопловних средстава, а у складу са њиховим народним циљевима” (Duhet, 1938: 60).

У тексту из 1928. године, „Извојевање господарства у ваздуху”, Дует наводи да „господарити у ваздуху нипошто не значи да је противнику летење апсолутно онемогућено”.

За Дуета нема ничег апсолутног, већ је све релативно, тако да и онај ко је у подређеном положају, „иако му летење није апсолутно онемогућено, није у стању да при свом летењу врши неко ваздухопловно дејство [...]” (Ibidem: 160). Међутим, нешто раније, у проширеном издању (1926)

своје најпознатије књиге из 1921. године, Дует је тврдио да стицање превласти у ваздуху подразумева то да се непријатељ лиши употребе свих својих летелица (the enemy must deprived of the use of all his planes) (Douhet, 1983: 96). Ипак, већ на следећој страни Дует напомиње да би било врло тешко уништити сва непријатељска средства летења и да се превласт у ваздуху стиче када су непријатељски авиони сведени на занемарљив број, неспособни да развију било какву ваздушну акцију реалног значаја у рату као целини (Ibidem: 97). Другим речима, ако се доминација на мору стиче чак и ако непријатељ има на располагању неколико пловила, тако се и превласт у ваздуху, сматра Дует, задобија чак и ако непријатељ поседује неколико летелица.

Према његовом схватању, важно је поседовање способности (капацитета) да се непријатељ оштети (повреди), док је он лишен те исте способности. Иако је Дуетова стратегијско-доктринарна замишљао једноставна и јасна, његови ставови ипак, с времена на време, пате од извесних недоследности, као што је овде био случај. То је последица више фактора – од чињенице да је Дует био релативно плодан аутор који је публиковао доста радова, па се с времена на време могла поткрасти понека контрадикција у односу на претходно формулисане ставове, до тога да је мисао о борбеној употреби авиона била у самом зачетку и да се одговарајућа доктрина морала стварати *ex nihilo*, што је носило са собом извесно концептуално лутање, барем у детаљима.

У поређењу са савременим схватањима и нормама Дуетово перципирање превласти у ваздуху које се темељи на потпуном, односно скоро потпуном елиминисању непријатељеве авијације делује екстрем-

но. У савременим концепцијама, сматра се да је „превласт на одвојеном стратегијском (оперативном) правцу или у одређеном важном рејону изборена када је главна противникова авијацијска групација неутралисана, нарушен његов систем ПВО, а однос снага у авијацији износи најмање 1,8 – 2:1 у корист оног ко је извео ваздухопловну операцију са таквим циљем (изборене превласти у ваздушном простору)” (Madžić, Ončevski, Vlatković, 1991: 92). Као што може да се види у савременијим гледиштима концепт превласти у ваздуху, било да је реч о оперативном или стратегијском нивоу, сагледава се скромније и умереније, имајући на уму да су се током 20. века, средства осматрања и јављања, као и опрема ПВО, изузетно развили, и да је постизање стратегијског изненађења далеко теже изводиво него што је то био случај у времену када је Дует живео и стварао.

С обзиром на чињеницу да је у то време ратно ваздухопловство још врло млад вид оружаних снага који није конституисан у самосталну силу са тактиком и оперативном тек у повоју, Дует је често морао да додатно појашњава смисао и значење концепта „превласти у ваздуху”. Тако, у овом спомињаном проширеном издању Дует напомиње да се под превлашћу „не подразумева надмоћност у ваздуху, нити премоћ у ваздухопловним средствима, већ стање ствари у којем се налазимо способним да летимо наспрам непријатеља који није кадар да чини то исто” (Ibidem: 95). Из овог појашњења Дует изводи још један став о конотацији синтагме *превласти у ваздуху*, и наводи да она обезбеђује оном ко је поседује преимућство „заштите цело-

купне своје копнене и морске територије од непријатеља, и у исто време подвргавање непријатељеве територије властитој офанзиви” (Ibidem: 95–96).

Дует критикује оне ауторе који не праве разлику између тактичке и стратегијске надмоћности у ваздушном простору (превласти у ваздуху).¹ Иако се често говорило како су Савезници у последњој фази Првог светског рата имали превласт у ваздуху (стратегијску надмоћ), Дует констатује да је у питању била тек тактичка надмоћ која чак није ни била искоришћена за стицање превласти у ваздуху. Он запажа како су неки аутори открили „релативну превласт у ваздуху” то јест, превласт у ваздуху која је ограничена на одређену зону у ваздуху бркајући тако тактичку и стратегијску надмоћ (Douhet, 1983: 98).

Самостална ваздухопловна сила да би била кључни фактор победе у рату, мора да буде способна, пре свега, да стекне превласт у ваздуху и потом да буде способна експлоатисати ту превласт снагама које имају капацитет да слома материјални и морални отпор непријатеља (Ibidem: 98). Дует наводи како је први услов суштински, док је други интегралан. Уколико би једна ваздухопловна сила задовољила само први критеријум, она би „само” заштитила територију властите земље од непријатељске офанзивне акције, без довољно моћи да атакује на непријатељску територију, па не би могла да донесе одлуку о исходу рата који би тада зависио од других околности, а не од ваздухопловства.

Међутим, тврди категорички Дует, ваздухопловна сила која би испунила оба услова – и онај суштински, и онај интегрални, одлучила би исход рата без обзи-

1 У енглеском преводу под различитим значењем употребљавају се термини „command”, „preponderance”, и „supremacy” који се могу исто превести на српски језик под изразом „превласт”. Стога смо одлучили да се определимо за синтагме тактичка и стратегијска превласт.

ра на ма какве друге околности (Ibidem: 98). Ипак, чак и ако ваздухопловство задовољава само први услов, оно може у знатној мери да допринесе победи у рату. Пре свега, оно може да како каже Дует, „заслепи непријатељеву копнену војску и морнарицу обезбеђујући далековидост за властити КоВ и РМ”. Поред тога, задржаће капацитет за офанзивну акцију против непријатеља, која ће ако не буде сасвим успешна у ломљењу његовог материјалног и моралног отпора, макар озбиљно оштетити и ослабити његов отпор (Ibidem: 99).

Приликом остваривања ваздушне превласти, кључни моменат представља сам почетак непријатељстава, јер, како сматра Дует, баш у том периоду, када противнички материјални и морални напори још нису учвршћени умесно је да се врше „најжешћи и најинтензивнији напади из ваздуха и то без паузирања и предаха ради постизања највећег резултата с најмањим напором” (Duhet, 1938: 140). Дует наглашава да чим „падне одлука за рат, још и пре његове објаве све расположиве ваздухопловне снаге треба упутити у најодлучнији напад; не постоји никакав разлог за држање резерви, а свако неупотребљено средство представља добродошли прилог непријатељу” (Ibidem: 140). Другим речима, Дует се снажно залагао да се у ваздухопловном рату примењује принцип изненађења. Значај тог принципа одржао се кроз деценије 20. века, тако да се и у савременим доктринама признаје како „изненађење има највећи утицај на дејства ваздухопловних снага”.

Неочекивани напад – у време, на месту и на начин за које непријатељ није припремљен нити га очекује – може често да преокрене борбену ситуацију, да ваздухопловним снагама створи услове за нападна дејства и да поремети повезаност и умањи

ефикасност дејстава непријатеља” (Madžić, Ončevski, Vlatković, 1991: 117) . Осим тога, треба нагласити да је Дуетов став о „бацању у борбу” свих расположивих ваздухопловних ефектива такође неколико пута практично афирмисан током ратова у 20. веку. Најзначајнију потврду Дуетове тезе о неопходности и важности првог удара свим расположивим ваздухопловним силама дало је израелско РВ у рату са арапским суседима 1967. године, када је свега осам авиона остало да брани територију Израела, док су сви остали, око 350 пуштени у ваздух да елиминишу ваздухопловства арапских држава (Rendulić, 1974: 438). Када је остварена превласт у ваздуху (уништено 450 непријатељских авиона, док је властитих изгубљено свега 40), израелско РВ окомило се на КоВ Египта, Сирије и Јордана, и за свега неколико дана постигнута је потпуна победа у рату.

Дует инсистира на ваздушној превласти јер она носи са собом очигледна преимућства. Пре свега, она страна која господари ваздухом, може да врши нападе на целокупној непријатељској територији и мору. С друге стране, властита територија и море обезбеђени су од напада из ваздуха. Поред тога, доминација у ваздуху омогућава ваздухопловну подршку властитој војсци и морнарици те је истовремено онемогућава непријатељској армији (Duhet, 1938: 162). Уколико се упореде наведене Дуетове констатације са савременијим погледима на концепт превласти у ваздушном простору, могу се уочити значајне сличности без обзира на временску, технолошку и доктринарну дистанцу. У једном наставном материјалу (лекцији) за слушаоце командно-штабне школе РВ и ПВО наводи се да превласт у ваздушном простору омогућава: „ефикасну контролу намера противничких снага

на копну и мору и слободу сопственог дејства и маневра кроз ваздух; прикривено груписање и изненадна дејства ваздухопловних и других снага са широким могућностима оптималног избора објеката, простора и времена дејства; једно-времена дејства на целој дубини војишта – ратишта” (Radulović, 1982: 2).

Питање оперативне реализације превласти у ваздуху представљало је проблем који је Дует на више места у својим књигама и текстовима промишљао и за који је формулисао одређене идеје и предлоге. У књизи из 1921. године, Дует пише како је за освајање ваздушног простора „неопходно непријатеља лишити свих средстава на којим се лети, ударајући га у ваздуху, на његовим оперативним основицама или по његовим центрима производње [...]”. Одмах потом, Дует каже како „ова врста уништавања може да се изврши само у ваздуху или у унутрашњости земље” (Douhet, 1983: 28). Неколико страна касније Дует варира ову мисао и наводи да освајање превласти у ваздуху подразумева уништење ваздухопловних средстава непријатеља – било у ваздушној борби, било на њиховим базама и аеродромима, било у местима њихове производње – укратко, где год могу бити пронађена или произведена (Ibidem: 31).

Како би што јасније предочио своју замисао стицања превласти у ваздуху, Дует се послужио поређењем авиона и птица. Тако на једном месту у својој књизи из 1921. године каже да за искорењивање једне врсте птица није довољно да се оборе све птице у лету јер остају гнезда са јајима. Најефикаснији метод би представљало систематско уништавање управо гнезда и јаја, с обзиром на то да ниједна врста птица не може да буде стално у ваздуху без спуштања. Слично томе, уништавање

непријатељевих авиона у ваздуху, ако не сасвим бескорисно, најмање је ефикасно. Много бољи начин јесте уништавање његових аеродрома, база за снабдевање и центара производње. У ваздуху авиони могу да утекну. Међутим, слично птицама са уништеним гнездима и јајима авиони којима су уништене базе неће имати где да слете. Дует наглашава да је најбољи начин за уништавање таквих циљева ваздушно бомбардовање помоћу бомбардерских јединица (Ibidem: 34).

УТИЦАЈ ДУЕТОВОГ УЧЕЊА НА САВРЕМЕНЕ ВАЗДУХОПЛОВНЕ ДОКТРИНЕ

Интересантно је да је цитирана Дуетова идеја о методи стицања превласти у ваздуху остала у модификованом облику актуелна деценијама након његове смрти. Тако се у материјалу ЈНА о ваздухопловној операцији наводи да је „дејство по авионима на аеродромима најефикаснији начин борбе за превласт у ваздушном простору, јер се директно уништава авион као борбено средство и непосредно слаби ударна моћ непријатељевог РВ и ПВО” (Radulović, 1982: 40). Ипак, већ се у следећој реченици упозорава да је „тешко затећи авион на земљи на отвореном простору” (Ibidem: 40). Ово трезвено запажање могло би да послужи и као примедба Дуетовом пре-тераном поуздању у стратегијски ефекат изненадног масовног удара, мада је, истини за вољу, у историји препознато неколико случајева у којима је немилосрдан, масован и потпуно деструктиван напад из ваздуха водио ка победоносном завршетку осталих операција и рата у целини (напад Немачке на Пољску 1939. године, или шестодневни рат на Блиском истоку 1967. године).

С обзиром да је, како Дует сматра,

основни задатак ратног ваздухопловства, па и читаве армије задобијање превласти у ваздуху, свако стратегијско и доктринарно усмерење које расипа средства и одвраћа оружане снаге од тог циља представља тешку погрешку која може једну државу да доведе у подређен положај, и у случају рата до сигурног пораза. Полазећи од старог начела ратне вештине да у рату треба стварати масу на одсудној тачки, Дует се оштро противио томе да се ваздухопловне снаге цепају и придружују копненој војци и морнарици у својству помоћних трупа које би биле потчињене приоритетима ових видова.

Дует каже како „војска и морнарица имају највећи интерес да се у корист ваздухопловне армије одрекну помоћних авијатика, само да би тој ваздухопловној армији олакшале извојевање господарства у ваздуху; то је у исто време и њихов“, како он истиче, „егоистички интерес, пошто ће једино права ваздухопловна армија бити у стању да извојује господарство у ваздуху [...]“ (Duhet, 1938: 120). Дакле, уместо деобе авијације на неколико делова Дует категорички заступа тезу да „све ваздухопловне изворе треба прикупити у једну једину ваздухопловну армију, чији се битни циљ састоји у извојевању господарства у ваздуху, па је употребити за постизање тога циља одмах, у маси и с највећим интензитетом и жестином“ (Ibidem: 137).

Иза полемике о оперативној употреби авиона, заправо се крила дилема/опредељење око тога да ли ваздухопловство треба да буде самосталан вид оружаних снага, или само једна помоћна служба која ће олакшавати офанзивна дејства копнене војске, односно морнарице. Заступајући став да се исход рата решава у ваздуху, Дует се сасвим логично залагао да ваздухопловство стекне статус вида, односно

да се организује као самостална ваздухопловна армија. Разматрајући принципе организације и деловања те ваздухопловне армије, Дует наглашава да „самостална ваздухопловна сила увек треба да дејствује у маси“ (Douhet, 1983: 49). Из овог начела сасвим природно следи закључак да никакво дељење ваздухопловних снага није пожељно јер би се његовом реализацијом негирао сам принцип масовности. Друго правило за ваздухопловну армију Дует је извео из принципа који иначе важи у ратовању на копну и мору – „наношење што веће штете у најкраћем могућем времену“ (Ibidem: 51).

У циљу јачања офанзивних ваздухопловних капацитета Италије Дует се такође снажно залагао за чврсту симбиозу цивилне и војне авијације. Дует каже да верује како се сва енергија треба усмерити на то „да се цивилно ваздухопловство тако организује да буде способно да се конвертује у моћну војну ваздушну силу у случају националне потребе“ (курзив. Ђ. Д.) (Ibidem: 123). Пошто је задобијање превласти у ваздуху базични Дуетов концепт, разумљиво је његово настојање на идеји о конверзији цивилних авиона у војне. У његовој перцепцији, важно је постићи у првим сатима и данима рата нумеричку супериорност која ће уз офанзиван приступ обезбедити жељену превласт у ваздуху. Дует тврди да се мора радити на „организацији моћне цивилне авијације која ће бити кадра за хитну конверзију у моћну војну авијацију, која би се током мирнодопског периода редуковала на окосницу – снагу за инструктажу и командовање“ (курзив Ђ. Д.) (Ibidem: 124). У време када је Дует писао ове редове – 1926. године – идеја о релативно лакој и брзој конверзији авиона са цивилне на војну намену још је и била могућа, посебно

због тога што је Дует инсистирао на бомбардерској авијацији, што је подразумева-ло борбене апарате мање брзине али веће запремине у које би се могли лако модификовати, на пример, поштански или чак и мањи путнички авиони.

Када је реч о техничким квалитетима војног ваздухопловства будућности, Дует инсистира на усавршавању четири параметра – наоружања, оклопне заштите, брзине и акционог радијуса (Ibidem: 114). Када је реч о наоружању, Дует напомиње да је авион самосталне ваздухопловне силе предвиђен за борбу у формацији а не појединачно, па у складу са тим принципом треба сагледавати његово потенцијално наоружање – дакле, без претераног наоружавања појединачне летелице, с обзиром на то да у Дуетовој концепцији делотворност проистиче, пре свега, из бројчане надмоћности, а не индивидуалних квалитета апарата.

За разлику од наоружања, проблем заштите авиона више се тиче појединачног апарата а мање формације. У сваком случају од два авиона са подједнаким наоружањем у предности је онај који има бољу заштиту. Иначе, Дует је врло рано почео да се залаже за то да метална оплата и конструкција замене дрво.

С обзиром на то да Дует инсистира на бомбардовању (уништавању) непријатељских летелица на земљи (првом разарајућем нападу), потом на дејствовању у великим формацијама без упуштања у ваздушна сучељавања, сем ако то није неопходно, за њега брзина не представља посебно важну карактеристику квалитетног авиона. Он упозорава да стога није упутно уздизати брзину на рачун остале три базичне карактеристике.

За разлику од брзине, сматра Дует, код авиона акциони радијус треба да буде што

је могуће већи, с обзиром на то да од њега зависе могуће офанзивне акције против непријатељске територије. Како у Дуетовој визији ваздухопловство представља самосталан вид оружаних снага са стратегијском функцијом, разумљиво је његово инсистирање на што већем акционом радијусу. Иначе, на акционом радијусу инсистирали су и други заговорници концепта ваздушне моћи, попут Александра де Северског.

Иако је Дует снажно подупирао став да је критеријум за стицање превласти у ваздуху претходно елиминисање непријатељских ваздухопловних снага, он ипак напомиње да то није апсолутан предуслов јер могу да постоје земље чије су ваздухопловне снаге толико слабе да би било траћење времена ангажовати људство и опрему за тако неважан задатак, и да би оне у таквом случају могле да се употребе за акције које би непријатељу нанеле већу штету (Ibidem: 51). У времену када је Дует писао своје чланке и студије, оружје ПВО није било нарочито развијено, па из његових ставова врло очигледно пројежава снажно потцењивање ефикасности и могућности дејства са земље по ваздухопловима. Дует је оправдано и истинито наговештавао да ће се авијација перманентно развијати и технички усавршавати, али је интересантно да је за систем ПВО таква врста визионарства изостала. Стога он сматра да је напад најбоља одбрана (Ibidem: 52) – другим речима, уништавање непријатељеве ваздушне силе у њеним базама.

С обзиром на ограничен домет и слабу прецизност тадашње противавионске артиљерије, Дует тврди да је „употреба противавионских топова пуко траћење енергије и ресурса” (Ibidem: 55). Осим прибегавања првом, по могућству изне-

надном нападу, самостална ваздухопловна сила када је реч о одбрани односно дефанзивним поступцима, према Дуету може још једино да прибегне мерама пасивне заштите – „када је на тлу, требало би да буде широко расута и што је могуће више замаскирана” (Ibidem: 122). Такође, подразумева се да располаже мноштвом база које омогућавају слободу маневра и олакшавају дисперзију. Међутим, према мишљењу Златка Рендулића, Дует је био „крајње једностран у овим тврдњама” (Rendulić, 1974: 36). Рендулић наводи, „да у Првом светском рату, где год је ПВО била добро организована, бомбардери су трпели велике губитке”. На пример, приликом ноћног напада на Лондон, 19. 05. 1918. године од 13 немачких бомбардера, шест је оборено, а један се принудно спустио.

Од шест оборених ваздухоплова три авиона су погођена ватром ПВО, а исто толико оборили су британски ловци. Реч је, закључује Рендулић, о огромном проценту оборених авиона – преко 50% – и то у ноћним условима (Ibidem: 36). Рендулић претпоставља да су ти подаци били познати Дуету и да то стога говори у прилог тези како је он био крајње пристрастан у процени офанзивних могућности бомбардерске авијације. Према мишљењу другог аутора Џона Баклија (John Buckley), кључни елемент Дуетове стратегије – изненадни бомбардерски напад и неспособност одбране да довољно брзо одговори како би предупредила напад – током 1920-их година, у извесној мери је било утемељено размишљање, али појавом радара и ловаца-пресретача са изузетним одликама цела Дуетова стратегија је поткопана (Buckley, 1999: 77).

Када је реч о објектима и циљевима ваздушних удара и њиховој делотворности, Дует је тим темама посветио знат-

ну пажњу. Према његовом мишљењу, најзнатнији резултати добијају се уколико се гађају циљеви који су ван бојишта. Дует каже да је далеко важније уништити жељезничку станицу, пекару, фабрику ратног материјала, или аутоматским топом колону за снабдевање, воз који се креће или било који други циљ иза линије фронта, него да се митраљира или бомбардује ров (Douhet, 1983: 126). Резултати који се добијају дејством по овим циљевима су „немерљиво већи у ломљењу морала, растројавању недисциплинованих организација, у ширењу терора и панике, него у насртању на јачи отпор”. Према Дуету, „нема краја томе што самостална ваздухопловна армија, која доминира ваздухом, може да учини непријатељу” (Ibidem: 126).

Дует је сматрао да су ефекти бомбардовања позадине непријатеља одлучујући за исход једног рата. Како напомиње, ваздушно бомбардовање које приморава на евакуацију град од неколико стотина хиљада житеља имаће више утицаја на остварење победе него она врста битке која је често вођена током последњег рата без опипљивих резултата (мисли се на Први светски рат, прим. Ж. Б.) (Ibidem: 140).

Нација која је изгубила превласт у ваздуху и која се нашла у позицији да је подвргнута непрестаним ваздушним нападима, директно усмереним на њене виталне центре и без могућности за делотворну одмазду, шта год да су њене површинске снаге у стању да ураде, мора да стигне до убеђења да је све бескорисно, да је свака нада умрла (Ibidem: 140). Дует се посебно фокусирао на психолошке ефекте бомбардовања, који могу, по његовом мишљењу, да буду нарочито далекосежни с обзиром на постојање савремених средстава комуникације. Ширење ужасних вести о трагичној судбини само јед-

ног бомбардованог града посредством новина, телефона, телеграфа и радија пореметило би ток уобичајеног живота у читавој држави. Цивилним или војним властима било би тешко да одрже јавни ред и функционисање јавних служби, а када би то и успеле, уочавање само једног непријатељског авиона било би довољно да изазове панику код становништва. Укратко, каже Дует, „нормалан живот био би немогућ у константном кошмару блиске смрти и деструкције” (Ibidem: 58). Према његовом мишљењу, у држави која би била изложена немилосрдном бомбардовању из ваздуха могао би само да се деси комплетан слом друштвене структуре, док би се становништво, подстакнуто инстинктом самоодржања, побунило и захтевало окончање рата, чак и пре него што би копнена војска и морнарица имале времена да се мобилишу (Ibidem: 58).

Рендулић сматра да је Дует „веома преценио утицај бомбардовања на морал становништва. Може се рећи да је пракса Другог светског рата у потпуности оповргла и те његове идеје. Немачко бомбардовање Велике Британије не само што није поколебало морал становништва те земље него га је управо ојачало. Морал немачког становништва био је начет тек након најтежих бомбардовања, али је било далеко од тога да је сломљен самим бомбардовањем” (Rendulić, 1974: 46). Слично размишља и Филип Мејлингер, који наводи како је једна од Дуетових најупечатљивијих грешака било „прецењивање психолошких ефеката бомбардовања” (Meilinger, 1997: 20).

ДУЕТОВО СХВАТАЊЕ САВРЕМЕНОГ РАТА

Коначно, писање о Дуетовој концепцији ваздушне моћи, завршићемо са освртом на његово схватање будућег рата – оружаног сукоба након Првог светског рата. Дует је своја гледишта о будућем рату изнео у монографији „Вероватни аспекти рата будућности”, која је публикована 1928. године. Дует је у тој студији детаљно разматрао одлике Првог светског рата да би потом извео (хипо)тезе о карактеру следећих ратова. По њему: 1) рат будућности ће још више него Први светски рат да инволвира читаве нације и њихове ресурсе без изузетка; 2) победиће она страна која буде брже сломила материјални и морални отпор другог; 3) оружане снаге биће боље припремљене за рат будућности у оној мери у којој тачно одговоре на питање какав ће то рат да буде и како да се прецизно припреме да би одговорили његовим захтевима; 4) рат на копну имаће статички карактер сличан ономе из Првог светског рата, пошто узроци таквог карактера још увек постоје и биће важнији у будућности него данас (Douhet, 1983: 175).

Може се рећи да је Дует тачно предвидео две од четири одлике будућег рата. Други светски рат, попут Првог био је тоталан по свом карактеру, а по нивоу напрезања и степену мобилизације људских и материјалних ресурса, свакако је надмашио претходни велики рат. Друга тачка у његовом предвиђању као да прећутно имплицира како ће рат у будућности кратко трајати, што на први поглед није био случај – штавише, Други светски рат трајао је дуже од Првог. Ипак, многобројни ратови Немачке против појединачних земаља, попут Краљевине Југославије (као и Холандије, Белгије, Данске, Норвешке) у

оквиру самог Другог светског рата, били су краткотрајни. Након Другог светског рата било је такође ратова који су врло кратко трајали уз кључну улогу ратног ваздухопловства, попут рата између Израела и околних арапских земаља 1967. године. У трећој тачки Дует је изнео само једно опште место, скоро па банално, на којем су се ипак многе војске, државници и војсковође спотакли.

Четврто предвиђање је сасвим погрешно, а веровање у њега Француска је 1940. године платила понижавајућим поразом. У истој публикацији, при њеном крају, Дует након опширног разматрања физиономије будућих конфликта, наводи четири закључне тврдње (става) о рату будућности. Рат у будућности биће борба читавих нација, која ће непосредно да утиче на животе и имовину свих грађана; биће борба у којој ће она страна која стекне превласт у ваздуху осигурати одлучујуће преимућство; биће врло насилна борба, застрашујућа у својој природи, у којој ће се ударати на морални отпор непријатеља – борба која ће бити брзо решена и стога, економски гледано, не превише скупа; биће борба у којој она страна која буде неспремна, неће имати времена да се припреми – биће одлучена снагама које су спремне и при руци када започну непријатељства (Ibidem: 203).

У складу са оваквим предвиђањима, Дует је скицирао план адекватних припрема које би на одговарајући начин задовољиле потребе које би наметнуо рат будућности. Укратко, тај план чини пет тачака – „1) стварање самосталне ваздухопловне силе која би била способна да задобије превласт у ваздуху; 2) приправност самосталне ваздухопловне силе у сваком тренутку јер она мора да ступи у акцију одмах, чак и без објаве рата; 3) промене у

организацији копнене војске и морнарице тако да се оне учине у што већој мери независним од база и линија комуникација како би функционисале чак и након што непријатељ обезбеди превласт у ваздуху; 4) изучавање проблема сарадње између видова оружаних снага, почевши од премисе да је нови скуп чињеница проузроковао различите околности, те показавши да сваки од тих видова може да врши различите функције; 5) изучавање снабдевања сваке врсте што ће омогућити нацији да издржи ваздушне офанзиве са најмањом могућом штетом. С обзиром на то да ће офанзивне акције бити углавном усмерене на морал цивила, национални понос и осећај дисциплине морају да буду што више ојачани у масама” (Ibidem: 204).

Какву је природу будућег рата пророчицао Дует, можда се најбоље може сагледати из његовог поређења са одликама Првог светског рата. У битне особине тог рата Дует је у свом раду из 1923. године, уврстио следеће карактеристике: 1) истицање значаја одбране; 2) тешкоће при изазивању поремећаја равнотеже између напада и одбране; 3) дуготрајност; 4) употреба колосалних количина материјала; 5) могућност исправљања недостатака или заблуда у току саме борбе; 6) победе којима се исцрпљују како побеђени, тако и победници (Douhet, 1983: 57). С друге стране, битне особине новог типа рата су: 1) давање значаја нападу; 2) лакоћа са којом се изазива поремећај равнотеже између напада и одбране; 3) краткотрајност; 4) ограничена потреба у материјалу; 5) немогућност исправљања недостатака или заблуда у току саме борбе; 6) одлучне, како победе тако и порази (Ibidem: 57-58).

Као и када је реч о другим предвиђањима, Дует је само делимично, мање или више успешно, наговестио физиономију будућег

рата. Рецимо, сасвим је добро маркирао значај нападних операција у ратовима који ће следити након Првог светског рата. С друге стране, показало се да добар део тих накнадних ратова није био краткотрајан, и да су напрезања у сваком сукобу знатна. Исходи су били решавајући, али не баш у сваком ратном окршају. Оцењујући Дуетова предвиђања, њихове добре и слабије стране, испоставља се да је изузетно тешко у потпуности тачно предсказати како ће се одвијати ратови у будућности. У сваком случају, по мишљењу Дуета кључно је да бити „спреман за будући рат значи бити способан за спречавање непријатеља да нас из ваздуха напада; ако непријатељ буде задржао ту могућност, све што ми будемо радили на земљи и мору показало се као потпуно узалудно” (Ibidem: 58).

По мишљењу Златка Рендулића, објективна анализа Дуетове доктрине показује „да у његовим радовима и поред свих и великих претеривања има мисли које представљају трајан допринос у разрешавању улоге ратног ваздухопловства. Он своје мисли није темељио на стварном стању технике, већ на замишљању стања у непосредној будућности. Због тога је и његову доктрину потребно посматрати као општи приступ улози ратног ваздухопловства, а њене детаље разрадити према стварном стању технике (Rendulić, 1974: 48). Рендулић у немачкој стратегији муњевитог рата и савезничком бомбардовању немачке поздине – градова и индустрије – препознаје Дуетова гледишта о употреби авијације.

С друге стране, Џон Бакли приступа оцени Дуетовог опуса врло уздржано, чак и потцењивачки. Према његовом мишљењу, Дуетова „кључна улога у стварању теорије стратегијског бомбардовања у међуратној ери је крајње упитна” (Buckleу, 1999: 76). Бакли такву оцену темељи на чињеници

да Дуетово дело ван граница Италије није било посебно праћено све до тридесетих година прошлог века и до појаве превода на енглеском језику 1942. године. Он наводи да нема непосредног доказа да је Дуетово дело коришћено у формулисању британске теорије стратегијског бомбардовања у међуратној ери (Ibidem: 76). У сваком случају, за Баклија Дует не представља пионирског теоретичара јер су и други аутори већ оцртали потенцијал ваздушне моћи на сличан начин (Ibidem: 77). Ипак, Едвард Варнер у класичном делу Творци модерне стратегије пружа информације које сугеришу другачији закључак. Како каже, најважнији део Дуетове књиге из 1921. године преведен је на француски 1932. године, а тај превод је после преведен на енглески, умножен је, и стављен на располагање официрима Ваздухопловног корпуса војске САД 1933. године. Доцније, тај превод је објављен и у једном британском војном часопису, додуше у скраћеном облику (Erl, 1952: 519).

Филип Мејлингер указује на више Дуетових погрешних процена и схватања, од којих је посебно интересантан његов несупех да предвиди напредак код површинских технологија (surface technology). Дует је, рецимо, игнорисао развој тенкова и употребу оклопа, а то је играло главну улогу у враћању мобилности на бојишту (Meilinger, 1997: 26). Та мобилност могла је да проблематизује, макар делимично, доминацију авијације у рату, па би и Дуетова концепција могла да се релативизује, што је он очигледно тежио да избегне по сваку цену. За Рендулића Дует можда не представља пионира у разради концепције ваздушне моћи, али је свакако теоретичар далекосежног утицаја.

Коментаришући познато дело совјетског маршала Соколовског „Војна страте-

гија”, које је публикувано средином 1960-их година, Рендулић каже како је могуће да се запазе многе сличности када се „упоређују доктрине Соколовског и масовне одмазде (америчка стратегијска концепција из педесетих година прошлог века, прим. Ж. Б.) са Дуетовом доктрином. Доктрина масовне одмазде, у ствари, представља даљу разраду Дуетове доктрине” (Rendulić, 1974: 302). После неколико реченица Рендулић констатује како „низ мисли које је први изнео Дует у неку руку се понављају и код Соколовског и у доктрини масовне одмазде. Дует је први најавио да је наступила ера у којој ће се рат пренети дубоко иза линија фронта, где ће главни циљ бити дубока позадина непријатеља, што тврде и творци доктрине масовне одмазде и Соколовски. Дует тражи прво удар по аеродромима са циљем да се уништи непријатељска авијација, што предвиђа и доктрина масовне одмазде. Соколовски, такође, предвиђа прво удар по лансирним уређајима стратегијских пројектила, а затим по базама стратегијске бомбардерске авијације. Тек иза тога он предвиђа ударе ради дезорганизовања позадине, уништења индустрије, сламања морала противника – на готово исти начин како је то замишљао Дует” (Ibidem: 303).

ЗАКЉУЧАК

Дело Ђулија Дуета на пољима војне стратегије и доктрине ратног ваздухопловства оставило је трајан траг. Може да се прихвати став како Дует није пионир у уобличавању концепције ваздушне моћи с обзиром на то да су други аутори и прије њега формулисали одређене принципе ваздушне моћи, посебно када је реч о употреби авијације и њеном потенцијалу да изводи операције стратегијског карактера.

Ипак, то не умањује значај његове писане речи – поједине његове идеје, актуелне су до данас, и остаће инспирација за многе савремене теоретичаре борбене употребе авијације.

REFERENCE

Budimir, Ž. (2020). *Geoprostorni činilac u klasičnim geopolitičkim učenjima, doktorska disertacija*, Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Buckley, J. (1999). *Air power in the age of total war*. London: UCL Press.

Duhet, Đ. (1938). *Integralni rat*. Beograd: Geca Kon.

Douhet, G. (1983). *The Command of the Air*. Washington DC: Office of Air Force History.

Erl, E. (1952). *Tvorci moderne strategije*. Beograd: Vojno delo.

Madžić, M. Ončevski, A. Vlatković, M. (1991) *Vazduhoplovna operacija - studija*. Beograd: Komandno-štabna škola RV i PVO.

Meilinger, P. S. (1997). *The Paths of Heaven: The Evolution of Airpower Theory*. Alabama Maxwell Air Force Base: Air University Press.

Rendulić, Z. (1974). *Vazduhoplovne doktrine*, Beograd: VIZ.

Radulović, V. (1982). *Vazduhoplovna operacija, lekcija*, Beograd: Komandno-štabna akademija RV i PVO.

Thornton, R. (2007). *Asymmetric Warfare: Threat and Response in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity Press.

Željko Budimir

Review paper

THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF AIR POWER ACCORDING TO THE TEACHINGS OF GIULIO DOUHET*

Key words

*Air power; strategy; war;
supremacy; bombing;
combat characteristics.*

Author

*Dr. Željko Budimir is an
Assistant Professor at the
Faculty of Political Sciences,
University of Banja Luka.*

Correspondence

zeljko.budimir@fpn.unibl.org

Field

*International Relations
and Security*

DOI

10.5937/politeia0-56739

Paper received on

07.10.2024.

Paper accepted for publishing on

29.11.2024

Summary

The revolutionary essence of the emergence of air power during the First World War led to the theoretical formulation of the concept of air power, where Italian general Giulio Douhet retains an exceptional standing. The theoretical concepts, that emerged in this early technological period of aviation development carried a more “prophetic” character of the future use of the combat aircraft, than a footing in practical service and warfare experience. The third dimension of power, reaching from the atmosphere presents a new dynamic and a revolutionary change to warfare erasing the distinction between front and rear. In his works, General Douhet’s forms a modern warfare theory and attacks the fundamental postulates of military thinking based on a conflict exclusively split into two dimensions: land or sea. Of distinct importance is his understanding of the significance of the moral factor in war, among soldiers and civilians. According to his learning, the moral factor carries the same or greater significance than the material destruction in war. According to this doctrine, the air force, and especially bomber aviation, has a strategic character and should independently make decisions regarding the outcome of the war itself. General Douhet’s air (geo)strategy was supposed to transform the war, reduce heavy losses, and bring a swift ending to the armed conflict. Nonetheless, it was the Air Force itself responsible for the tremendous devastation of the cities and massive casualties of the civilian population during World War II, Cold War local conflicts, and today’s wars. The works of Giulio Douhet had a significant influence on other classical and contemporary air power theorists, but also on the main staffs of the great powers that determined the air doctrines of their armed forces.

* This paper was written as part of the author’s doctoral dissertation titled “The Geospatial Factor in Classical Geopolitical Doctrines,” defended at the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, in 2020.